

ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ ОСОБИСТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Ротко Ольга Миколаївна¹, Клопота Євгеній Анатолійович²

¹Аспірантка кафедри психології, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4854-4739>

²Професор кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності, доктор психологічних наук, Заслужений працівник освіти України, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6060-0540>

UDC: 159.9.07:[37.091.12:373-056.2/.3]

АНОТАЦІЯ

У статті зазначено концептуальні положення явища особистісної готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому просторі. Окреслено характеристики досліджуваного явища. Представлено результати емпіричного дослідження сформованості особистісної готовності діючих педагогів.

Дослідження проводилося з використанням авторської анкети. Зміст анкети, а саме блоки, за якими розділено запитання, дають змогу оцінити сформованість особистісної готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому просторі. В дослідженні взяли участь 598 педагогів з усієї України.

За результатами дослідження було виявлено, що, за власним переконанням респондентів, вони обізнані у сфері інклюзивного навчання та особистісно готові до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору. Однак, разом з тим, нами встановлено, що теоретичні знання опитаних, як складова істотного явища готовності, потребують вдосконалення. Розуміння та глибоке усвідомлення теоретичних основ інклюзивного навчання є базисом на шляху до формування особистісної готовності педагога. Окреслено висновки та сформовано перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: особистісна готовність, професійна компетентність, педагогічна майстерність, інклюзивний освітній простір, інклюзивне навчання.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інклюзивного навчання в системі української освіти тягне за собою не лише позитивні зміни, а й певні недоліки, детальне вивчення та зміна яких якісно вплине на умови та результативність функціонування інклюзивного освітнього простору. Готовність педагога до роботи в інклюзивному освітньому просторі визначається його теоретичною, практичною та психологічною готовністю. У нашому дослідженні увагу вирішено зосередити безпосередньо на особистісній готовності педагогів, зокрема на проявах емоцій, волі та мотива-

ції щодо педагогічної діяльності в умовах інклюзії, що вивчалось за визначеним переліком запитань авторської анкети. Сутність категорії «особистісна готовність» у комплексі особистісних характеристик педагога, високий розвиток та сформованість яких визначає ефективність та результативність його діяльності у визначених умовах. На наше стійке переконання, теоретична та практична підготовка не лише нерозривно пов'язані з особистісною готовністю педагога, а й передують їй якісному формуванню, що визначило комплекс запитань опитування.

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © *Olha Rotko, Yevhenii Klopota*

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти досліджуваного явища розглядаються у роботах вітчизняних науковців (Клопота Є., Колупаєва А., Кобильченко В., Засенко В., Скрипник Т. та ін.). Питанню підготовки спеціалістів до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору присвячено праці таких науковців, як Буйняк М., Прядко Л., Демченко І., Сайко Х., Чайковський М., Кас'яненко О. та ін. Варто зауважити, що переважна більшість праць присвячена дослідженню таких понять, як «професійна готовність», «психологічна готовність»; поняття готовності розглядається у зв'язку з професією вчителя, педагога початкових класів. Доречно наголосити, що окрім зазначених спеціалістів, до освітнього процесу в умовах інклюзивного освітнього простору залучені ще й такі фахівці, як практичний психолог, соціальний педагог, корекційний педагог, вчитель-дефектолог тощо. В межах даного дослідження досконалою вважаємо думку О. Карпенко: особистісна готовність полягає у взаємообумовленому зв'язку таких складових, як готовність особистості до діяльності та до розвитку і саморозвитку (Ворошук, 2016). Доречно також звернути увагу на тлумачення Т. Ярої: особистісна готовність є системою якостей особистості та визначає успішність виконання професійних дій (Ярая, 2014).

Для розробки анкети доречною для дослідження означеного явища було опрацьовано матеріали теоретико-експериментальних досліджень щодо психологічних особливостей інтеграції в суспільство незрячих і слабкозорих людей (Клопота, 2014).

Мета статті полягає у емпіричному дослідженні особливостей сформованості особистісної готовності працівників освіти до роботи в інклюзивному освітньому просторі.

Наукове обґрунтування методології проведеного дослідження. Для досягнення визначеної мети емпіричного дослідження нами було використано авторську анкету, запитання якої об'єднано у три блоки: «Загальна обізнаність з питань інклюзії та реалізації інклюзивного навчання», «Емоційно-ціннісна складова» та «Самооцінка готовності майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору». Метою розробки та застосування анкети з означеним поєднанням запитань у розділі є вивчення саме особис-

тих складових: емоцій, волі та мотивації щодо майбутньої педагогічної діяльності.

У першому блоці анкети «Загальна обізнаність з питань інклюзії та реалізації інклюзивного навчання» метою збору даних є аналіз обізнаності діючих працівників освіти щодо питань інклюзії та безпосередньо функціонування системи інклюзивного навчання.

Другий блок запитань анкети «Емоційно-ціннісна складова» присвячено особистісному ставленні майбутніх педагогів до різних аспектів взаємодії та життєдіяльності осіб з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору.

В третьому блоці анкети «Самооцінка готовності майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору» увагу зосереджено на особистій оцінці респондентами готовності до професійної діяльності безпосередньо зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наше стійке переконання, особистісна готовність педагога до роботи в інклюзивному освітньому просторі, полягає не лише у психологічній готовності, а є багатокомпонентним явищем, що базисно вимагає якісної теоретичної підготовки для чіткого розуміння всіх явищ, з якими педагоги мають справу протягом діяльності в умовах інклюзії. Тому було вирішено здійснити спробу комплексного дослідження – вивчити особливості прояву не лише особистісної готовності, а й її передумов, серед яких теоретична та практична підготовка педагога.

Протягом грудня 2021-лютого 2022 років було проведено всеукраїнське дослідження, метою якого було визначити сформованість готовності працівників системи освіти до роботи в умовах інклюзивного навчання.

До дослідження долучились 598 педагогів з усієї України. Найактивнішу участь в опитуванні взяли педагоги із Запорізької області – 24 %, Рівненської – 13,8 %, а також Донецької області – 13,3 % від загальної кількості. Відсоток учасників з інших областей становить від 0,16 % до 7,6 % з кожної. За гендерними ознаками респондентів, встановлено, що 95,5 % з них – жінки та 4,5 % – чоловіки.

За віковими ознаками серед учасників опиту-

вання найбільше педагогів віком від 40 до 55 років – 41,3 % загальної кількості; від 25 до 40 років – 41,1 % учасників. Також 13,2 % – педагоги віком старше 56 років. Найменше серед опитаних педагогів виявлено учасників віком до 25 років, а саме 4,3 % від загальної кількості респондентів.

Серед 598 опитаних найбільше виявлено представників закладів загальної середньої освіти, які становлять 60,4 % учасників опитування. Також 23,2 % педагогів є працівниками інклюзивно-ресурсних центрів; 8,5 % – закладів дошкільної освіти, 4 % – закладів вищої освіти, а також 4 % респондентів – педагоги спеціальних закладів загальної середньої освіти. Окрім того, в дослідженні також взяли участь працівники навчально-виховних комплексів, закладів фахової передвищої освіти, департаменту освіти, спеціального дошкільного навчального закладу, навчально-виховного оздоровчого закладу, закладів загальної середньої освіти з дошкільним підрозділом, а також опорного закладу загальної середньої освіти, які складають до 1 % кожен та 15 % загалом.

За кількістю років педагогічного стажу учасників опитування найбільшу частку, а саме 51,7 % опитаних, становлять педагоги, що мають 16 та більше років стажу; 24,1 % респондентів – 8-15 років; 12,2 % працівників освіти мають до трьох років педагогічного стажу, а також 12 % – 4-7 років стажу.

Окрім того, встановлено досвід роботи учасників опитування в умовах інклюзивного навчання. Так, переважна більшість з них, а саме 43,6 % мають до трьох років такого досвіду; 25,8 % – від 4 до 7 років досвіду. Від 8 до 15 років досвіду роботи в умовах інклюзивного навчання мають 5,7 % опитаних, а 16 та більше років досвіду мають 2,2 % учасників опитування. Також з'ясовано, що у 22,7 % респондентів відсутній досвід роботи в умовах інклюзивного навчання.

На початку першого блоку анкети «Загальна обізнаність» респонденти мали відповісти на запитання щодо того, чи доводилось їм взаємодіяти з людьми з особливими потребами. З'ясовано, що 93,5 % з них мають подібний досвід; 5,4 % педагогів не мають такого досвіду, а також 1,2 % опитаних обрали варіант відповіді «важко відповісти».

Далі для встановлення рівня загальної обізна-

ності учасників опитування з питань інклюзивного навчання, було запропоновано відповісти на запитання стосовно того, де, на їхню думку, мають навчатися діти та студенти з особливими освітніми потребами. Так, переважна більшість опитаних – 61,4 % вважають, що такі діти мають навчатися у закладах загальної середньої освіти. Такий результат свідчить про те, що респонденти, які обрали цей варіант відповіді обізнані стосовно сучасного курсу української системи освіти на те аби всі діти, незважаючи на їхні індивідуальні особливості розвитку, мали можливість навчатися в однакових умовах з дітьми з типовим розвитком та готові бути активним учасником команди, що реалізує ці умови. Водночас, близько 40 % опитаних вважають, що діти з особливими освітніми потребами мають навчатися де-що ізольовано: 19,7 % опитаних обрали варіант «у спеціальних закладах загальної середньої освіти» та 18,9 % учасників опитування вказали варіант «у закладах загальної середньої освіти, але в окремих класах». Такі результати вказують на те, що у системі підготовки педагогів та підвищення їхньої кваліфікації важливо наголосувати, по-перше, на необхідності подолання стереотипів щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами, а, по-друге, більш ґрунтовно звертати увагу на формування готовності педагогів здійснювати діяльність одночасно з усіма здобувачами освіти. На нашу думку, отримані результати також можуть свідчити про наявність певного занепокоєння серед педагогів стосовно перспективи здійснювати педагогічну діяльність з дітьми з особливими освітніми потребами. Для вирішення подібної проблеми доречною вважаємо участь діючих педагогів у тренінгових програмах, спрямованих на вивчення власної готовності до такої діяльності та її якісну зміну.

Студенти, на думку 72,2 % опитаних, мають навчатися у закладах вищої освіти; на думку 27,1 % – в окремих групах в таких закладах. Лише 0,5 % обрали варіант відповіді «вдома». Варіант відповіді «не повинні вчитися взагалі» не було обрано респондентами ні стосовно дітей, ні стосовно студентів з особливими освітніми потребами, що, на наше переконання, є ознакою позитивних змін щодо ставлення до здобуття освіти такими людьми.

Далі було вирішено з'ясувати думку респонде-

нтів щодо того чи змінились в системі української освіти умови для людей з особливими освітніми потребами за останні 20 років. Переважна більшість опитаних, що становлять 59,7 % від загальної кількості, вважають, що досі відбуваються зміни; 34,1 % обрали варіант «покришилися»; 4,8 % опитаних педагогів вважають, що нічого не змінилось. Лише, на думку 1,3%, умови погіршилися. Отримані дані, на наш погляд, є гарним результатом, оскільки вказують на усвідомлення учасниками опитування того факту, що інклюзивний освітній простір змінюється, покращується, вони є безпосередніми його учасниками, що значно переважає над 6,1% прихильниками думки, що умови не змінюються та навіть погіршуються. Розуміння кожним педагогом процесів, що відбуваються в системі освіти є основою для того аби бути не лише свідком, а й агентом змін.

Під час опрацювання результатів опитування, встановлено, що 74,6 % респондентів вважають, що число людей з особливими потребами з кожним роком зростає, 21,2 % опитаних обрали варіант «важко відповісти». На думку 3,8 % педагогів, ситуація не змінюється. Також 0,3 % опитаних вказали, що їх не цікавить ця інформація. Як бачимо, переважна більшість учасників опитування орієнтуються у ситуації. Така обізнаність, на наше переконання, обумовлена змінами у системі української освіти, де з кожним роком можливість навчатися дітям з особливими освітніми потребами зростає та покращується, а педагогічний досвід педагогів вдосконалюється.

Було з'ясовано як, на думку учасників опитування, проявляються особливі потреби. Переважна більшість опитаних – 80,6 % педагогів вважають особливі потреби комплексним явищем. На думку 14,9 % респондентів, особливі потреби проявляються у процесі соціалізації. Варіант відповіді «лише у взаємодії з оточуючими» обрали 2,5 % опитаних працівників освіти, а варіант «лише у опануванні освітою» вказали 2 % опитаних. Отримані результати можуть свідчити про усвідомлення переважною більшістю учасників опитування того, що інклюзивний освітній простір вимагає від педагога не лише реалізації освітньої складової, а й безпосередньої участі у глобальному процесі забезпечення умов для повноцінної життєдіяльності дитини з особливими освітніми потребами.

Вважаємо доречним звернути увагу на відповіді респондентів на відкрите запитання «Як Ви розумієте поняття «люди з особливими освітніми потребами»?», які систематизовано за такими категоріями: 1) ті, що стосуються освіти вказано 34,4 % опитаних; 2) такі, що стосуються здоров'я зазначено 31,4 % учасників; 3) відповіді, у яких йдеться про потребу у допомозі, підтримці, увазі надали 26,4 % педагогів); 4) відповіді, зміст яких не стосується запитання або відповідь відсутня становлять 7,6 % загальної кількості опитаних. Як бачимо, більшість відповідей стосується освіти – у формулюванні переважно зустрічається тлумачення, запропоноване Законом України «Про освіту» та передане частково чи дослівно: йдеться про необхідність постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі. Друга значна група – відповіді, що стосуються здоров'я, у яких респонденти переважно згадують про інвалідність, порушення психофізичного розвитку, фізичні обмеження тощо. До третьої групи відповідей належать такі, в яких респондентами вказано про потребу у людей додаткової допомоги, підтримки та уваги для соціалізації та реалізації своїх потенційних можливостей. Варто наголосити, що ця група відповідей не стосується освіти.

Для вивчення обізнаності респондентів з питань готовності до роботи в контексті інклюзивного навчання в анкеті запропоновано запитання відкритого типу «Як Ви розумієте поняття «готовність до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору»?». Відповіді опитаних систематизовано у чотири групи за ознакою приналежності до аспектів інклюзивного освітнього простору, серед яких: компетентність педагога у комплексі з особистісними якостями (вказали 31,4 % респондентів), обізнаність педагогів та методичне забезпечення (ззначили 29,4 % учасників опитування), середовище та умови – 29 %. До четвертої групи відповідей відносяться ті, що не стосуються змісту запитання або взагалі відсутні та становлять 10 % загальної кількості. Аналіз отриманих даних показав наступне: лише 31,4 % респондентів усвідомлюють, що готовність до роботи в інклюзивному освітньому просторі полягає не лише у теоретичній та практичній підготовці педагога, а й вагоме значення має комплекс особистісних якостей педагога, які відображають його психологічну готовність, зокрема розуміння викликів інклюзив-

ного навчання, готовність вирішувати їх, результативно діяти самостійно та в команді фахівців, здійснювати свою діяльність усвідомлено, прогнозувати її, а також бути гнучким спеціалістом готовим до постійного професійного вдосконалення. Близько 30 % опитаних готовність до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору вбачають у теоретичній підготовці педагогів – знанні методик та основ роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Також трохи менше 30 % учасників опитування вважають, що готовність забезпечують середовище та умови освітнього закладу – архітектурна доступність, обладнання, матеріально-технічні характеристики. Як бачимо, лише 31,4 % загальної кількості респондентів у своїх відповідях згадують про певний комплекс характеристик, який забезпечує готовність педагога до роботи в інклюзивному освітньому просторі та, до якого належать теоретична, практична підготовка, а також особистісні характеристики. Також варто наголосити, що 29 % опитаних навіть не згадують у своїх відповідях ті чи інші характеристики підготовки педагога. Отримані дані свідчать про необхідність роз'яснювальної роботи серед діючих педагогів щодо сутності готовності до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору, що може якісно вплинути на їхню психологічну готовність та ініціювати її якісні зміни.

Відповіді респондентів на запитання «Як ви розумієте поняття «Команда фахівців (в умовах інклюзивного навчання)»?» систематизовано за такими ознаками: 1) у відповідях йдеться про команду супроводу дитини з особливими освітніми потребами; 2) йдеться виключно про спеціально підготовлених фахівців, які здійснюють діяльність у умовах інклюзивного освітнього простору; 3) відповідь відсутня або не стосується суті запитання. Так, 57,3 % відповідей, стосуються виключно кваліфікованих спеціалістів, освіта та підготовка, яких дозволяє здійснювати цілеспрямовану діяльність в умовах інклюзивного освітнього простору. Серед таких спеціалістів респонденти зазначили: вчитель, асистент вчителя, асистент дитини, психолог, медичний працівник, логопед, корекційний педагог, реабілітолог, а також адміністрація закладу та фахівці інклюзивно-ресурсного центру. Також у 38,6 % відповідей йдеться безпосередньо про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами,

серед членів якої респонденти зазначили батьків дитини, фахівців інклюзивно-ресурсного центру, представників закладу освіти (адміністрація та педагоги), медичного працівника. Варто звернути увагу, що серед відповідей опитаних педагогів згадуються взаємодія і мета, що об'єднують діяльність представників команди та спрямовані на створення умов для всебічного розвитку особистості дитини, її адаптації, самореалізації та інтеграції в соціум. Окрім того, 4 % респондентів не надали відповідь на запитання зазначивши такі варіанти, як «не знаю», «важко відповісти», «вагаюсь з відповіддю» тощо. Отримані результати свідчать про необхідність реалізації серед діючих педагогів просвітницьких заходів з теоретичних основ інклюзивного навчання, зміст яких має полягати у роз'ясненні базових категорій, що використовуються, оскільки, як бачимо, обізнаність опитаних працівників освіти не є досконалою.

На запитання «Чи цікавитеся Ви питаннями інклюзії та інтеграції більше, ніж цього вимагає сфера професійної діяльності?» було отримано такі результати: 87,8 % респондентів використовують додаткові ресурси для отримання інформації, 9,9 % не вважають необхідним більш детальне пізнання даного питання. Окрім того, 2,3 % учасників опитування вказали, що їх не цікавить ця тема. Варто звернути увагу, що більшість опитаних, які обрали варіанти «не вважаю необхідним більш детальне пізнання даного питання» та «ні, не цікавить ця тема» становлять педагоги, які мають 16 та більше років педагогічного стажу. Припускаємо, що відсутність зацікавленості питаннями інклюзії та інтеграції може бути обумовлена втратою позитивної мотивації до професійної діяльності та вдосконалення власної педагогічної майстерності, зокрема вивчення тенденцій сучасного освітнього простору. Натомість, майже 90 % респондентів, зважаючи на їхню відповідь, проявляють інтерес до оновлень в інклюзії, використовуючи не лише матеріали, що отримують протягом організованих зустрічей педагогів (методичних об'єднань чи педагогічних нарад), а й використовують додаткові джерела – цікавляться періодичними виданнями, веб-ресурсами, конференціями, онлайн-курсами тощо. На нашу думку, в отриманих результатах на дане запитання має місце ефект соціальної бажаності, оскільки інформацією цікавлять 90% опитаних, а фактично теоретич-

ні знання значної кількості опитаних працівників освіти потребують удосконалення, на що вказують відповіді респондентів на попередні запитання відкритого типу.

Далі було з'ясовано думку учасників опитування щодо того, чи достатньо в сучасних закладах освіти фахівців для реалізації інклюзивного навчання. Встановлено, що 8,2 % опитаних не володіють інформацією; 11,9 % вважають, що фахівців достатньо. Натомість, переважна більшість респондентів – 79,9 % загальної кількості – обрали варіант «ні, фахівців не вистачає». Оскільки зазначені дані отримано від педагогів, що безпосередньо зайняті в освітньому процесі та обізнані щодо актуальної ситуації у закладах освіти варто наголосити не лише на необхідності підвищенні кваліфікації діючих педагогів, а й більш якісній підготовці майбутніх педагогів зокрема з питань діяльності в інклюзивному освітньому просторі, в чому ми вбачаємо перспективи подальшої діяльності.

Також цікавою, на наш погляд, здалася думка учасників опитування щодо того, які заклади освіти найкраще забезпечені фахівцями для всебічної реалізації інклюзивного навчання. Трохи більше половини респондентів – 51,5 % – обрали варіант «інклюзивно-ресурсні центри», 28,4 % опитаних обрали спеціальні заклади загальної середньої освіти (школи-інтернати). На думку 12,7 % педагогів, найкраще забезпечені реабілітаційні центри; 5,9 % учасників опитування обрали варіант відповіді «зклади загальної середньої освіти». Лише 1,5 % опитаних обрали заклади дошкільної освіти. Оскільки переважна більшість респондентів педагоги закладів загальної середньої освіти, отримані дані свідчать про нагальну необхідність забезпечення таких закладів фахівцями для всебічної реалізації інклюзивного навчання. Наразі дані вказують на впевненість переважної більшості учасників опитування у кращому забезпеченні спеціалістами таких установ, як інклюзивно-ресурсні центри та спеціальні заклади загальної середньої освіти. Також варто наголосити, що 61,4 % опитаних вважають, що діти з особливими освітніми потребами мають навчатися саме в закладах загальної середньої освіти, про що було зазначено раніше. Це, на нашу думку, може свідчити про готовність діючих педагогів вдосконалювати власну майстерність аби бути результативним спеціалістом в умовах інклюзивного

навчання.

Окрім вищезазначеного, респондентам було запропоновано на власний розсуд оцінити наявність в Україні умов для повноцінної життєдіяльності та задоволення власних потреб людьми з особливими потребами за віковими категоріями, серед яких: дошкільний, шкільний, юнацький вік, дорослі люди та зрілі люди. Оцінку пропонувалось здійснити за шкалою від 1 до 5, де 1 – умови відсутні взагалі; 5 – наявні всі умови для всебічної реалізації. Варто зауважити, що учасники опитування не охоче обирали варіанти оцінки «4» та «5». Однак, 29 % опитаних обрали оцінку «4» для шкільного віку. Натомість більшість респондентів надали перевагу оцінкам від 1 до 3. Так, на думку учасників опитування, на достатньому рівні в Україні забезпечено умови для всебічної реалізації дітей дошкільного, шкільного віку, а також юнацького віку, що оцінено респондентами у 3 бали, тобто умови є, однак потребують вдосконалення. Такий варіант відповіді обрали близько 41 % загальної кількості учасників опитування для зазначених вікових категорій. Найгірше, на думку опитаних педагогів, умови забезпечено для дорослих та зрілих людей: близько 41 % обрали оцінку «2» для згаданих категорій. Отримані дані свідчать про необхідність якісного вивчення потреб осіб з особливими потребами у всіх сферах життєдіяльності, обговорення з ними недоліків організації цих умов, пропозицій зі змін та їх реалізації.

Також респондентам було запропоновано оцінити участь держави у реалізації інклюзивного навчання: 43,1 % опитаних вважають її недостатньою, 41,1 % – достатньою; 8,9 % не орієнтуються у цьому питанні. Лише 6,9 % учасників опитування вважають, що робота здійснюється на високому рівні. Такий результат свідчить про необхідність участі у змінах та вдосконаленні системи не лише ініціативних педагогів та осіб, діяльність яких стосується освітньої системи, а й представників вищого рівня – державного, що може забезпечити глобальні зрушення.

В опитуванні також було вирішено з'ясувати питання наявності явища дискримінації стосовно учнів та студентів з інвалідністю в закладах загальної середньої та вищої освіти. На запитання «На Ваш погляд, чи розповсюджене явище дискримінації в шкільному сере-

довищі стосовно учнів з інвалідністю?» отримано такі відповіді: 44 % загальної кількості респондентів обрали варіант «ні», 35,1 % – так; варіант «не володію інформацією» обрали 21,2 % учасників опитування. Отримані дані, на нашу думку, вказують на те, що, по-перше, освітнє середовище та його складові в особі педагогів мають бути готовими до будь-яких сценаріїв взаємодії між суб'єктами освітнього процесу, а також вчасно помічати випадки дискримінації, якісно впливати на ситуацію аби не допустити їх в подальшому. На запитання «На Ваш погляд, чи розповсюджене явище дискримінації у закладах вищої освіти стосовно студентів з інвалідністю?» отримано наступні дані: переважна більшість респондентів – 50,8 % обрали варіант «не володію інформацією», що обумовлено тим, що переважна більшість опитаних (60,4 %) працюють у закладах загальної середньої освіти, тому, відповідно, не володіють ситуацією у закладах вищої освіти. Окрім того, 32,2 % учасників опитування обрали варіант «ні», а варіант «так» обрали 16,8 % загальної кількості респондентів.

На початку другого блоку анкети – «Емоційно-ціннісна складова» – було вирішено з'ясувати де, на думку респондентів, створено найкращі умови успішної соціалізації учнів з особливими освітніми потребами (1), де створено найкращі умови для успішного опанування освітньою складовою учнями (2) та студентами (3). Отримані дані з першого запитання розподілено так: варіант «у закладах загальної середньої освіти» обрали 33,6 % загальної кількості учасників опитування; «у спеціальних закладах загальної середньої освіти» – 30,9 %; варіант «важко відповісти» обрали 20,9 % опитаних; «у закладах загальної середньої освіти, але в окремих класах» обрали 14,5 % учасників опитування. Позитивною є тенденція, що майже половина обрали варіант «у закладах загальної середньої освіти», що свідчить про те, що діючі педагоги усвідомлюють, що кращими умовами для дитини з особливими освітніми потребами є середовище однолітків та спеціалістів, серед яких педагоги різного профілю. Лише 14,5 % респондентів обрали варіант, що передбачає окремий клас, що може свідчити про невпевненість опитаних щодо достатньої кількості педагогів. Однак, варто наголосити, що мова йде про соціалізацію, яка, очевидно, не є всеохоплюючою в окремому класі. Разом з тим, значна кіль-

кість респондентів (30,9 %) обрали варіант «у спеціальних закладах загальної середньої освіти», що також вказує на переконання педагогів у власній недостатній готовності до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема одночасно з ними та дітьми з нормотиповим розвитком.

Стосовно освітньої складової, значна частина респондентів, які становлять 45,5 %, вважають, що найкращі умови для опанування освітою учнями з особливими освітніми потребами створено у спеціальних закладах загальної середньої освіти; лише 23,4 % опитаних обрали варіант «у закладах загальної середньої освіти»; 15,4 % учасників опитування вказали варіант «у закладах загальної середньої освіти, але в окремих класах». Також 15,5 % учасників обрали варіант «важко відповісти» і лише 0,3 % – «вдома». На жаль, отримані дані вказують на негативну тенденцію готовності педагогів закладів загальної середньої освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Це свідчить про нагальну необхідність змін у таких закладах, зокрема здійснення кроків на шляху до формування готовності педагогів працювати з дітьми з особливими освітніми потребами – усвідомлення наявних проблем та спроб їх вирішення, підвищення кваліфікації діючих педагогів у питаннях взаємодії з такими дітьми та реалізації освітньої складової.

На запитання «Де, на Вашу думку, створено найкращі умови для успішного опанування освітньою складовою студентами з особливими потребами?» отримано такі відповіді: 43,8 % респондентів обрали варіант «важко відповісти». Це, на нашу думку, обумовлено тим, що 60,4 % учасників опитування є працівниками закладів загальної середньої освіти. Натомість, 30,4 % опитаних педагогів обрали «у закладах вищої освіти», що, на наш погляд, є гарним показником, оскільки може вказувати на поступове подолання стереотипу щодо того, що люди з особливими освітніми потребами не мають здобувати вищу освіту та зупинятися на здобутті тільки середньої. Також варіант «у закладах вищої освіти, але в окремих групах» обрали 23,4 % загальної кількості респондентів; варіант «вдома» обрали лише 2,3 % опитаних.

Далі респондентам було запропоновано відповісти на запитання чи легко особисто їм спілкуватись з

людьми з особливими освітніми потребами. Так, 62,5 % опитаних обрали варіант «виникають труднощі, але загалом вдається»; варіант «легко» – 31,6 %. Варіант «дуже важко» обрали 3 % учасників опитування; «важко відповісти» – 2,8 %. Отримані дані свідчать про відсутність у переважної більшості педагогів страху перед спілкуванням з дітьми з особливими освітніми потребами, а, натомість, є невпевненість у якості здійснення освітньої діяльності, що вказує на високий рівень розвитку відповідальності. Саме у подоланні невпевненості та загалом якісному покращенні особистісної готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому просторі ми вбачаємо перспективи подальшої діяльності.

Позитивні дані було виявлено під час опрацювання отриманих відповідей респондентів на запитання «Чи готові Ви до особистісного вдосконалення задля покращення взаємодії з людьми з особливими потребами?»: 86,6 % учасників обрали варіант «так, вважаю, що готовий (-ва)», 11 % опитаних обрали «важко відповісти». Лише 2,3 % опитаних працівників освіти обрали варіант «ні, не вважаю це необхідним». Такий результат вказує на те, що, незважаючи на існуючі недоліки освітньої системи у питаннях реалізації інклюзивного навчання, діючі педагоги готові до роботи над удосконаленням особистісних характеристик задля покращення ефективності власної діяльності. Окрім того, беручи до уваги відповіді на інші запитання нашої анкети, педагоги також усвідомлюють наявність і інших аспектів інклюзивного навчання, що потребують коригування.

Так, можемо припустити, що педагоги готові вдосконалюватися не лише особистісно, а й за іншими складовими педагогічної майстерності, серед яких теоретична та практична підготовка. На наше стійке переконання, особистісна готовність є значущою базою в контексті якісних професійних змін.

Ми переконані, що таке явище, як стереотипи значною мірою впливає на життя та реалізацію кожної людини. Тому було вирішено дослідити думку учасників опитування щодо розповсюдженості в українському суспільстві стереотипів стосовно осіб з інвалідністю та оцінити їхній вплив на їхню всебічну реалізацію у визначених сферах: навчання у закладі загальної середньої освіти, навчання у закладі вищої освіти, працевлаштування, створення сім'ї, а також самореалізація та успішна інтеграція в суспільстві. Так, 64,7 % респондентів обрали варіант «так, доволі часто чую стереотипні висловлювання про людей з інвалідністю», варіант «важко відповісти» обрано 23,5 % педагогів; варіант «ні» обрали лише 11,7 % учасників. Як бачимо, на думку значної більшості опитаних педагогів, явище стереотипів щодо людей з інвалідністю є розповсюдженим в українському суспільстві, що, очевидно, вимагає реакції від всіх, хто у своєму повсякденному житті взаємодіє з ними. Оцінку респондентами впливу стереотипів щодо людей з інвалідністю на їхню всебічну реалізацію відображено у таблиці 1.

Дані у таблиці розміщено за ступенем впливу стереотипів на реалізацію осіб з інвалідністю в тій чи іншій сфері, на думку учасників опитування – від най-

Таблиця 1.

Вплив стереотипів на всебічну реалізацію людей з інвалідністю (%)

Шкала оцінки з тлумаченням	Не перешкоджають взагалі	Переважно не перешкоджають	Не перешкоджають (%)	Є перешкодою, але не у всіх сферах життєдіяльності	Переважно перешкоджають	Перешкоджають значною мірою	Перешкоджають (%)
	1 бал	2 бали		3 бали	4 бали	5 балів	
Сфера життєдіяльності							
Працевлаштування	9,3	20,5	29,8	43,3	19,7	7	70
Самореалізація та успішна інтеграція в суспільстві	12,5	21,7	34,2	41,1	17,8	6,6	65,5
Створення сім'ї	12,3	27,2	39,5	38,9	17,2	4,1	60,2
Навчання у закладі вищої освіти	14,8	29,2	44	35,2	16	4,5	55,7
Навчання у закладі загальної середньої освіти	22,5	27,4	49,9	32,9	13,3	3,6	49,8

більшого до найменшого. Так, на переконання респондентів, стереотипи стосовно людей з інвалідністю най-більше впливають на їхнє працевлаштування, про що свідчать 70 % відповідей, серед яких варіанти «стереотипи є перепорою», «переважно перешкоджають» або «перешкоджають значною мірою». Найменший вплив упередження мають на навчання осіб з інвалідністю у закладах загальної середньої освіти: лише близько половини загальної кількості опитаних (49,8 %) обрали варіанти відповіді, в яких йдеться про значний вплив стереотипів. Загалом отримані дані вказують на суттєвий вплив стереотипів на всебічну реалізацію людей з інвалідністю в зазначених сферах – від 49,8 % до 70 % відповідей за кожним напрямом діяльності вказують на наявність перешкод, спровокованих стереотипами. Цей факт, на наше стійке переконання, є викликом до сучасного суспільства про необхідність зміни уявлень його представників щодо осіб з особливими освітніми потребами та їх можливостей. Оскільки педагоги, що взяли участь в опитуванні усвідомлюють наявність означеної проблеми, припускаємо, що саме вони та їхні колеги можуть вплинути на ситуацію: по-перше, поширювати в суспільстві інформацію про можливість всебічної реалізації осіб з особливими освітніми потребами у різних сферах життєдіяльності, а, по-друге, допомагати їм протистояти стереотипам.

Блок запитань «Самооцінка готовності працівників системи освіти до роботи в умовах інклюзивного навчання». На запитання «На Вашу думку, чи готові Ви до взаємодії зі здобувачами освіти з особливими потребами?» 84 % респондентів відповіли «так». Варіант «важко відповісти» обрали 12,2 % учасників опитування. Варіант «ні» обрали лише 3,5 % всіх учасників опитування. Отримані дані свідчать про позитивну тенденцію серед респондентів щодо їхньої готовності до взаємодії з учнями та студентами з особливими освітніми потребами.

На запитання чи зрозуміла респондентам сутність інклюзивного навчання було отримано наступні відповіді: 56 % опитаних обрали варіант «є цілком зрозумілою», 42,3 % учасників опитування потребують детальнішого з'ясування, а для 1,7 % сутність поняття, що розглядається є зовсім незрозумілою. Під час аналізу отриманих даних з означеного питання вважаємо

доречним звернути увагу на відповіді респондентів на відкриті запитання анкети, з опрацювання результатів яких зрозуміло, що теоретична база опитаних працівників освіти потребує вдосконалення, зокрема у з'ясуванні сутності таких категорій, як «люди з особливими освітніми потребами» (31,4 % відповідей стосуються здоров'я, а про підтримку та допомогу протягом освітнього процесу йдеться лише у 34,4 % відповідей); «команда фахівців (в умовах інклюзивного навчання)» – лише 38,6 % респондентів згадали про команду супроводу, в якій не лише спеціально підготовлені спеціалісти, а й, наприклад, батьки дитини. Також серед явищ, які, на наше переконання потребують детальнішого з'ясування – готовність до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору, оскільки тільки 31,4 % опитаних усвідомлюють, що готовність є комплексом з теоретичної, практичної підготовки та особистісних якостей педагога.

Далі було вирішено дізнатись чи потребують учасники опитування додаткової підготовки до роботи в умовах інклюзивного навчання. Так, 80,9 % опитаних обрали варіант «так, звичайно». Також 12,4 % респондентів вважають, що їхній рівень є достатнім для здійснення роботи в умовах інклюзивного навчання. Окрім того, 4,3 % опитаних працівників освіти обрали варіант «важко відповісти». Лише 2,3 % учасників опитування вказали, що не планують працювати в умовах інклюзивного навчання.

У наступному питанні третього блоку учасникам опитування було запропоновано оцінити власну готовність працювати в умовах інклюзивного навчання за трьома складовими: теоретична підготовка, практична підготовка та особистісна готовність. Оцінювання відбувалось за шкалою від 1 до 5, де 1 – не готовий(-а) зовсім, 2 – імовірно не готовий(-а), аніж готовий(-а), 3 – готовий(-а), але потребує вдосконалення, 4 – імовірно готовий(-а), аніж не готовий(-а), 5 – повністю готовий(-а). Переважна більшість респондентів – 40,4 % – оцінили власну теоретичну – підготовку у 3 бали; 38,6 % учасників опитування обрали оцінку «4». Лише 11 % обрали 5 балів, тобто вважають себе повністю готовими за теоретичною складовою. Окрім того, 7,8 % обрали оцінку «2», а 2 % – 1 бал. Такі показники свідчать, що майже половина опитаних (49,6 %) вважа-

ють свою теоретичну підготовку достатньою для здійснення роботи в умовах інклюзивного навчання. Водночас значна кількість респондентів (50,4 %) усвідомлюють необхідність удосконалення теоретичних знань або суттєвої теоретичної підготовки з питань інклюзивного навчання.

За складовою «практична підготовка» бачимо подібні результати, як і за першою: 41,3 % опитаних обрали оцінку «3»; 34,6 % загальної кількості учасників опитування вказали 4 бали; лише 10,7 % респондентів – 5 балів. Також 9,3 % обрали оцінку «2», а 4 % – «1». Варто звернути увагу на те, що варіанти відповіді «імовірніше готовий, аніж ні» та «повністю готовий» переважно обрали педагоги, які мають більше восьми років педагогічного стажу. Так, серед 271 респондента, що високо оцінили власну практичну підготовку 23,9 % мають 8-15 років стажу, а 46 % – 16 та більше. Зазвичай вважається, що саме кількість років професійної діяльності визначає досвід, однак наразі важко оцінювати якість практичного досвіду опитаних. Натомість позитивним, на наш погляд, є те, що 41,3 % загальної кількості учасників опитування оцінили свою практичну підготовку до роботи в умовах інклюзивного навчання як таку, що потребує вдосконалення, що свідчить про готовність аналізувати власну компетентність та покращувати її задля високої результативності.

За третьою складовою даного запитання – особистісна готовність – отримано такі результати: 36,1 % учасників опитування обрали оцінку «4», менша кількість обрали 5 балів – 29,9 %. Останні оцінки розподілено таким чином: 26 % опитаних оцінюють особистісну готовність у 3 бали; 6,3 % учасників обрали 2 бали, а також 1,5 % опитаних працівників освіти обрали 1 бал. Як бачимо, 66 % респондентів високо оцінили особистісну готовність. Однак, варто наголосити на наявності певного протиріччя між такими високими результатами за визначенням критерієм та отриманими результатами з інших питань – як вже було зазначено, з огляду на отримані дані, розуміння учасниками опитування певних категорій інклюзивного навчання потребує вдосконалення, що безпосередньо впливає на зміст самого процесу та сформованість особистісної готовності до нього. Так, лише 31,4 % опитаних вбачають готовність педагога до роботи в інклюзивному освітньому просторі

у комплексі з теоретичної, практичної підготовки а також особистісних якостей. Аналіз отриманих даних вказує на доречність удосконалення теоретичної бази діючих педагогів з питань підготовленості до здійснення діяльності в умовах інклюзивного навчання.

На запитання «На Вашу думку, чи легко Вам було б взаємодіяти зі здобувачами освіти з особливими потребами?» 51,5 % загальної кількості учасників опитування обрали варіант відповіді «вважаю, що можуть виникати непорозуміння, труднощі»; 41,8 % опитаних обрали варіант «вважаю, що так». Варіант відповіді «важко відповісти» вказали лише 6,7 % загальної кількості учасників опитування. Як видно з отриманих даних, значна частина респондентів вважають, що їм легко було б взаємодіяти з учнями з особливими освітніми потребами. Разом з тим трохи більше половини респондентів (51,5 %) вважають, що під час їхньої взаємодії зі здобувачами освіти з особливими потребами можуть виникати труднощі та непорозуміння. Зарадити вирішенню цього питання може участь педагогів у тренінговій роботі, зміст якої б полягав у обговоренні з колегами та експертами питань, що турбують та пошуку шляхів вирішення.

Також респондентам було запропоновано відповісти на запитання якою була б їхня реакція, якби вже під час навчального процесу до їхнього класу (групи) зараховано здобувача освіти з особливими потребами. Було отримано такі результати: 70,9 % загальної кількості опитаних обрали варіант «позитивною», що свідчить про те, що вважають себе готовими до взаємодії з такими здобувачами освіти; 17,6 % учасників опитування вказали, що їхня реакція була б неоднозначною, що, на наше переконання, вказує на недостатній рівень особистісної готовності опитаних працівників освіти до взаємодії зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами. Окрім того, 11,5 % респондентів обрали варіант «важко відповісти». Вважаємо доречним зауважити, що отримані дані визнаємо позитивними, однак, наголошуємо на недосконалої готовності учасників опитування, на що вказують результати з відкритих запитань анкети, зокрема йдеться про особистісну готовність, базисом якої є актуальні та коректні теоретичні знання з питань інклюзивного навчання.

Окрім вищезазначених, у третьому блоці запи-

тань учасникам опитування було запропоновано оцінити власну готовність до взаємодії в команді фахівців в умовах інклюзивного навчання. Оцінювання відбувалось за шкалою від 1 до 5, де 1 – зовсім не готовий(-а), вважаю свою підготовку недостатньою, а 5 – повністю готовий(-а), не зупиняюсь у професійному саморозвитку. Серед учасників команди фахівців було запропоновано такі: батьки дітей з особливими освітніми потребами, вихователі закладу дошкільної освіти, фахівці інклюзивно-ресурсного центру; учитель, асистент учителя, учитель-логопед, психолог; викладачі закладу вищої освіти та адміністрація закладу освіти. Зважаючи на те, що більше половини загальної кількості учасників за кожною категорією оцінили свою готовність у 4 та 5 балів, які вказують на високий рівень готовності, розглянемо детальніше отримані дані лише за цими балами. Так, найкраще респонденти готові взаємодіяти з групою таких фахівців, як учитель, асистент учителя, логопед, психолог – 71,5 % загальної кількості учасників опитування обрали оцінки «4» та «5». Такий результат, на нашу думку, пов'язаний з тим, що більшість респондентів є працівниками закладів загальної середньої освіти – 60,4 %. Разом з тим 71 % опитаних високо оцінили свою готовність взаємодіяти з фахівцями інклюзивно-ресурсного центру, що, на нашу думку, обумовлено тим, що значна кількість респондентів (51,5 %) вважають, що найкраще забезпечені фахівцями інклюзивно-ресурсні центри. Також 66,8 % опитаних впевнені у готовності взаємодіяти з адміністрацією закладу освіти; з батьками дітей з особливими освітніми потребами – 62,5 % опитаних працівників освіти; з вихователями закладів дошкільної освіти – 60,2 % учасників опитування. Трохи більше половини респондентів (53,1%) високо оцінили власну готовність до взаємодії з викладачами закладу вищої освіти. Підсумовуючи отримані результати з даного питання, можна сказати, що спостерігається позитивна тенденція серед опитаних щодо взаємодії з представниками команди супроводу. Однак, зважаючи на розуміння респондентами поняття «команда фахівців (в умовах інклюзивного навчання)», дані про що отримано у першому блоці запитань та, у яких в 57,3 % відповідей йдеться лише про кваліфікованих спеціалістів, вважаємо доречним наголосити на необхідності проведення просвітницької роботи серед

діючих працівників освіти задля гармонійного поєднання коректних теоретичних знань щодо команди та готовності до взаємодії з її учасниками.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі вищевикладеного можна підсумувати, що опитані працівники освіти вважають себе достатньо готовими до роботи в інклюзивному освітньому просторі за особистісним критерієм. Однак, на наше переконання, передусім сформованості особистісної готовності якісна теоретична підготовка, яка, за отриманими даними, не є досконалою та потребує покращення. Позитивним є факт готовності діючих педагогів до особистісного вдосконалення задля покращення взаємодії з людьми з особливими потребами, що з'ясовано під час дослідження. У перспективах подальших досліджень вбачаємо розробку та впровадження програми тренінгових занять для педагогів, реалізацію якої спрямовано на підвищення кваліфікації педагогів зокрема формування їхньої особистісної готовності до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору. На наш погляд, особистісна готовність в даному контексті полягає як у розвиненості індивідуальних якостей, що розкривають її сутність, так і у якісній теоретичній підготовці, яка, за результатами проведеного дослідження, та, на наше власне переконання, не є досконалою та потребує покращення. Окрім того, з огляду на отримані дані, наголошуємо на важливості впровадження системи тренінгових занять такого спрямування ще під час підготовки майбутніх педагогів в умовах закладу вищої освіти.

References :

- Klopota, Ye. A. (2014). Psihologichni osnovi integratsiyi v suspilstvo osib z vadami zoru [Psychological foundations of integration into society of persons with visual impairments]. Zaporizhzhia: ZNU [in Ukrainian]
- Voroschuk, O. D. (2016). Pidgotovka sotsialnih pedagogiv do inklyuzivnogo navchannya ditey z osoblivimi potrebami u seredovischi zagalnoosvitnogo navchalnogo zakladu [Preparation of social educators for inclusive education of children with special needs in the environment of a comprehensive educational institution]. Zbirnik naukovih prats Kam'yanets Podil'skogo natsionalnogo universitetu imeni Ivana Ogiienka. Seriya sotsialno pedagogichna. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2016_27_9 [in Ukrainian]

Yaraya, T. A. (2014). Osobistisna gotovnist maybutnih psihologiv do profesiynoyi diyalnosti vumovah inklyuzivnoyi osviti [Personal readiness of future psychologists for professional activity in conditions of inclusive education]. National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv. [in Ukrainian]

Olha Rotko

Postgraduate student, Department of Psychology, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia (Ukraine)

Yevhenii Klopota

Professor, Department of Pedagogy and Psychology of Educational Activity, Doctor of Psychological Sciences, Honored Worker of Education of Ukraine, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia (Ukraine)

STUDYING THE FORMATION OF TEACHERS' PERSONAL READINESS TO WORK IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE

ABSTRACT

At the same time, with the rapid development of inclusive education in Ukraine and the desire to create conditions for ensuring the right to education of children with special educational needs, unresolved issues of the educational system are becoming more relevant, the presence and consequences of which directly affect and determine the effectiveness of inclusive education. In this study, it was decided to focus on such an important aspect of ensuring the effectiveness of inclusive education as the readiness of teachers to work in the conditions of an inclusive educational space. In particular, the field of scientific interests is the phenomenon of personal readiness of teachers, which we consider to be the fundamental basis of the pedagogical skill of a modern teacher. Given the small number of available works and the continuing attempts of modern scientists to study the phenomenon in more detail – to determine its features and prerequisites of a high level of formation, we are convinced that our own research is appropriate.

Considering the above-mentioned relevance of scientific research, the proposed article presents the results of an empirical study of the formation of personal readiness of existing teachers, which was conducted in December 2021-February 2022 with 598 participants from 24 regions of Ukraine.

In addition, the article outlines the conceptual foundations of the phenomenon of teachers' personal readiness to work in an inclusive educational space based on the

study of existing results of scientific research, and outlines the characteristics of the studied phenomenon.

The research was conducted using the author's questionnaire. The content of the questionnaire, namely the blocks by which the questions are divided, allows us to assess the formation of teachers' personal readiness to work in an inclusive educational space through its specific manifestations, including readiness for activity, development, and self-development.

According to the results of processing the data, it was found that, according to the respondents' own beliefs, they are aware of inclusive education and are personally ready to work in an inclusive educational space. At the same time, we have found a certain contradiction between the data obtained for the multiple-choice questions and the assessment based on scales and open-ended questions. For example, the theoretical knowledge of the respondents on some basic categories of inclusive education needs to be improved. Understanding and deep awareness of theoretical foundations is a basic component on the way to forming a teacher's personal readiness. Based on the described results of the empirical research, the conclusions and prospects for further research are formed, which we see in the development and implementation of a training program for current and future teachers, the essence and content of which is directly related to the formation of their personal readiness and pedagogical skills in general in the context of an inclusive educational space.

Key words: personal readiness, professional competence, pedagogical skill, inclusive educational space, inclusive education.

Ротко Ольга Миколаївна

Аспірантка кафедри психології, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя (Україна)

Клопота Євгеній Анатолійович

Професор кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності, доктор психологічних наук, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя (Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

АНОТАЦІЯ

Водночас зі стрімким розвитком інклюзивного навчання в Україні та прагненням створення умов для забезпечення права на освіту дітей з особливими освіт-

німи потребами своєї актуальності набувають невірні питання освітньої системи, наявність та наслідки яких безпосередньо впливають та визначають результативність інклюзивного навчання. У даному дослідженні вирішено зосередити увагу на такому важливому аспекті забезпечення ефективності інклюзивного навчання, як підготовленість педагогів до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору, зокрема полем наукових інтересів визначено явище особистісної готовності педагогів, яке ми вважаємо фундаментальною основою педагогічної майстерності сучасного педагога. Зважаючи на невелику наявну кількість робіт і продовження спроб сучасних науковців дослідити явище детальніше – визначити його особливості та передумови високого рівня сформованості, переконані у доречності власного дослідження.

Зважаючи на вищевказану актуальність наукових пошуків, у запропонованій статті запропоновано результати емпіричного дослідження сформованості особистісної готовності діючих працівників освіти, в якому протягом грудня 2021-лютого 2022 років взяли участь 598 учасників з 24 областей України.

Окрім того, у статті зазначено концептуальні основи явища особистісної готовності педагогів до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору на основі вивчення існуючих результатів наукових досліджень, окреслено характеристики досліджуваного явища.

Дослідження проводилося з використанням авторської анкети. Зміст анкети, а саме блоки, за якими розділено запитання, дають змогу оцінити сформованість особистісної готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому просторі через її визначені прояви, серед яких безпосередньо готовність до діяльності та до розвитку і саморозвитку.

За результатами опрацювання отриманих даних з'ясовано, що, за власним переконанням респондентів, вони обізнані у сфері інклюзивного навчання та особистісно готові до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору. Разом з тим, нами встановлено певне протиріччя між отриманими даними на запитання з варіантами відповіді та оцінюванням за шкалами і запитаннями відкритого типу. Так, наприклад, теоретичні знання опитаних з деяких базових категорій інклюзивного нав-

чання потребують вдосконалення. Розуміння та глибоке усвідомлення теоретичних основ є базовою складовою на шляху до формування особистісної готовності педагога. На основі описаних результатів емпіричного дослідження сформовано висновки та перспективи подальших наукових досліджень, які ми вбачаємо у розробці та впровадженні тренінгової програми для діючих працівників освіти та майбутніх педагогів, сутність та зміст якої полягають безпосередньо у формуванні їх особистісної готовності та педагогічної майстерності загалом в контексті інклюзивного освітнього простору.

Ключові слова: особистісна готовність, професійна компетентність, педагогічна майстерність, інклюзивний освітній простір, інклюзивне навчання.

How to cite (як цитувати):

Rotko, O., Klopota, Y. (2023). STUDYING THE FORMATION OF TEACHERS' PERSONAL READINESS TO WORK IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 9 (5), 25–37. <https://doi.org/10.31108/1.2023.9.5.3>

Ротко, О. М., Клопота, Є. А. (2023). ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ ОСОБИСТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 9 (5), 25–37. <https://doi.org/10.31108/1.2023.9.5.3>

Дата отримання статті: 03.02.2023

Дата рекомендації до друку: 25.04.2023

Дата оприлюднення: 30.05.2023